

Tongeren, Dijk 20
Proefsleuvenonderzoek

COLOFON

Opdracht:

Archeologisch onderzoek Tongeren Dijk 20

Opdrachtgever:

Dexia
Pachecolaan 44
1000 Brussel

Opdrachthouder:

SOESMA nv
Britselei 23
2000 Antwerpen

Tel 03/221.55.00
Fax 03/221.55.03
www.soesma.be

kwaliteitslabel
ISO 9001:2000

Identificatienummer:

12782130001

Datum:

Juni 2008

status / revisie:

definitief

Vrijgave:

Jan Parys, Contractmanager

Projectmedewerkers:

Vanden Borre Jeroen, senior adviseur archeologie

© Soesma 2008

Zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van Soesma mag geen enkel onderdeel of uittreksel uit deze tekst worden weergegeven of in een elektronische databank worden gevoegd, noch gefotokopieerd of op een andere manier vermenigvuldigd.

Inhoud

<i>Inhoud</i>	<i>1</i>
<i>1 Samenvatting</i>	<i>3</i>
<i>2 Inleiding</i>	<i>4</i>
<hr/>	
<i>2.1 Algemeen</i>	<i>4</i>
<i>2.2 Doel van het onderzoek</i>	<i>4</i>
<i>2.3 Opzet van het rapport</i>	<i>4</i>
<i>3 Bureauonderzoek</i>	<i>6</i>
<hr/>	
<i>3.1 Inleiding</i>	<i>6</i>
<i>3.2 Bodemkundige en landschappelijke gegevens</i>	<i>6</i>
<i>3.3 Historische en archeologische gegevens</i>	<i>7</i>
<i>3.4 Mogelijke verstoringen</i>	<i>7</i>
<i>3.5 Archeologische verwachting</i>	<i>8</i>
<i>4 Archeologisch onderzoek</i>	<i>9</i>
<hr/>	
<i>4.1 Methode</i>	<i>9</i>
<i>4.2 Sporen en structuren</i>	<i>9</i>
<i>4.3 Vondsten</i>	<i>9</i>
<i>4.4 Interpretatie</i>	<i>10</i>
<i>5 Synthese en advies</i>	<i>11</i>
<hr/>	
<i>5.1 Synthese</i>	<i>11</i>
<i>5.2 Advies</i>	<i>11</i>

Opgraving

Prospectie

Vergunningsnummer: 2008/126

Datum aanvraag: juni 2008

Naam aanvrager: Vanden Borre Jeroen

Naam site: Tongeren, Dijk 20

1 **Samenvatting**

In opdracht van Dexia heeft Soresma archeologisch onderzoek uitgevoerd aan de Dijk 20 te Tongeren. Op deze locatie wil de opdrachtgever een nieuw OCMW-rusthuis ontwikkelen. De hiermee gepaard gaande grondwerken zullen eventuele archeologische waarden onomkeerbaar verstoren.

Gelet op de ligging, de bodemkundige omstandigheden en de omvang van het plangebied adviseerde het agentschap R-O Vlaanderen, Onroerend Erfgoed om een archeologische prospectie met ingreep in de bodem uit te laten voeren. Dit onderzoek bestond uit het aanleggen van zes proefsleuven met een totale oppervlakte van ongeveer 500 m². Met behulp van deze sleuven dienden eventuele archeologische waarden in het plangebied te worden gesitueerd en gewaardeerd.

Tijdens het proefsleuvenonderzoek zijn geen waardevolle archeologische resten of sporen aangetroffen. Wij bevelen aan dat in het plangebied geen verder archeologisch onderzoek plaatsvindt.

In het uiterste noorden van het plangebied, waar eventuele resten verwacht werden van een Romeinse stadsmuur en/of verdedigingsgrachten kon geen sleuf worden aangelegd. Indien de bouwplannen aanleiding geven tot graafwerken in dit deel van het plangebied, adviseren we dat de werken daar archeologisch begeleid worden.

2   ***Inleiding***

2.1   ***Algemeen***

In opdracht van Dexia heeft Soresma archeologisch onderzoek uitgevoerd aan de Dijk 20 te Tongeren (afbeelding 1). Op deze locatie wil de opdrachtgever een nieuw OCMW-rusthuis bouwen. De hiermee gepaard gaande grondwerken zullen eventuele archeologische waarden onomkeerbaar verstoren.

Het totale plangebied heeft een oppervlakte van ongeveer 1,4 ha. Met name het noordelijk en westelijk deel van het terrein was ten tijde van het onderzoek deels bebouwd en bestraat. Het zuiden en oosten van het plangebied lag grotendeels braak. Het plangebied ligt geklemd tussen de Dijk en de Eisenhouwerlaan.

Op basis van de aanwezigheid van belangrijke archeologische waarden in de omgeving, (zie 3.3) en de omvang van de ingreep adviseerde het agentschap R-O Vlaanderen, Onroerend Erfgoed om een archeologische prospectie met ingreep in de bodem uit te laten voeren. Op het terrein is in totaal 500 m² onderzocht (ongeveer 4 % van het onderzoeksgebied). Hoewel gevraagd was 12 % van het terrein te onderzoeken was dit niet mogelijk gezien de bebouwing en bestrating.

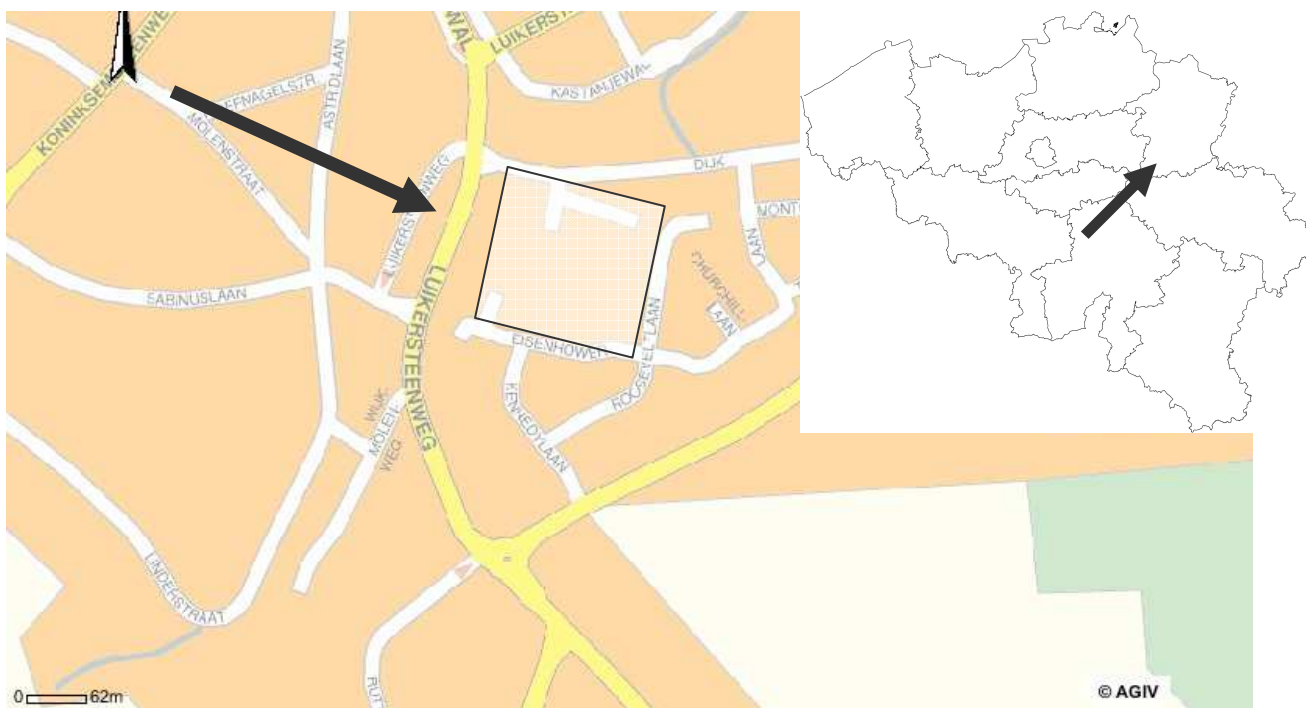
Het veldwerk is uitgevoerd op 24, 25 en 26 juni 2008. Projectleider is Jeroen Vanden Borre. Het veldwerk is uitgevoerd door Dirk Mervis en Jeroen Vanden Borre, conform de richtlijnen van Agentschap R-O Vlaanderen. Contactpersoon bij de bevoegde overheid is Ingrid Vanderhoydonck, Agentschap R-O Vlaanderen, afdeling Onroerend Erfgoed, buitendienst Limburg.

2.2   ***Doel van het onderzoek***

Er werd gevraagd proefsleuven aan te leggen met een minimale totale oppervlakte van 1680 m² (12% van de geplande bebouwde oppervlakte). Uiteindelijk is 500 m² onderzocht. Delen van het plangebied bleken ontoegankelijk door bebouwing en bestrating. Met behulp van deze sleuven dienden eventuele archeologische waarden in het plangebied te worden gesitueerd en gewaardeerd. De verzamelde informatie diende om advies voor eventueel vervolgonderzoek te onderbouwen.

2.3   ***Opzet van het rapport***

Het rapport is opgesteld conform de eisen van Agentschap R-O Vlaanderen. Na de samenvatting en dit inleidend hoofdstuk wordt stilgestaan bij de bekende historische, archeologische en bodemkundige gegevens uit het plangebied en wijde omgeving. Vervolgens worden de resultaten van het veldwerk voorgesteld. Uiteindelijk volgt een synthese en een advies voor eventueel vervolgonderzoek.

Afbeelding 1: ligging van het plangebied

3 Bureauonderzoek

3.1 Inleiding

Voorafgaand aan de uitvoering van het veldwerk heeft een beperkt bureauonderzoek plaatsgevonden. Doel was de resultaten van het uit te voeren veldwerk beter te kunnen inschatten en staven. Tijdens het bureauonderzoek is gebruik gemaakt van archeologische, historisch, bodemkundige en landschappelijke gegevens.

3.2 Bodemkundige en landschappelijke gegevens

Op de bodemkaart is het plangebied niet gekarteerd, vanwege de bebouwing. Op basis van bodemkundige gegevens uit de onmiddellijke omgeving kunnen we ervan uitgaan dat in het plangebied een natte tot zeer natte leembodem zonder profiel aanwezig is (Ap).

Tijdens het Würm-tardiglaciaal werden in de streek eolische sedimenten afgezet. De toen oeverheersende winden verplaatsten grote hoeveelheden zand, zandleem en leem vanuit het droogliggende Noordzeebekken in zuidelijke richting. Het reliëf werd hierdoor verzacht.

Bepalend voor de bodemvorming in het plangebied is de nabijheid van de Jeker. Reeds in de Romeinse tijd stroomde in de onmiddellijke omgeving van het plangebied een Jeker-arm. Deze arm liep parallel met een andere arm die door de midden-Romeinse stad liep. Tussen beide armen liep een midden-Romeinse stadsmuur.

In de Romeinse tijd was het plangebied en wijde omgeving moerassig. De Romeinse stadsmuur is hier, in tegenstelling tot andere locaties in Tongeren, op palen en silexgruis gefundeerd. Op de Ferrariskaart (eind 18de eeuw) is het plangebied ingekleurd als weidegrond. Op de Vandermaelenkaart (midden 19de eeuw) is het plangebied aangeduid als moerasgrond. De kaart vermeld het toponiem 'Hout Beemd'. Tot in de 20ste eeuw, vlak voor de aanleg van het huidige rusthuis, stond het de omgeving van het plangebied bij de inwoners van Tongeren bekend als vochtige grond, beemd¹.

---

¹ Beemd is een toponiem dat doorgaans duidt op grasland in een beekdal.

3.3 *Historische en archeologische gegevens*

Op zowel de Ferraris-kaart (1771-1778), als de Vandermaelen-kaart (1827) is het plangebied onbebouwd. Op de eerste kaart is het terrein in gebruik als weidegrond of grasland. De tweede kaart kleurt het plangebied in als moerasgrond.

In de CAI (Centrale Archeologische Inventaris van het Vlaams Instituut voor Onroerend Erfgoed) is één archeologische waarde bekend in het plangebied. In het uiterste noordwesten van het plangebied bevindt zich CAI-nummer 50463. Dit nummer verwijst naar de Romeinse stadsmuur die volgens de gangbare projectie door het plangebied loopt. Parallel aan deze muur kunnen verdedigingswerken aanwezig zijn, zoals spitsgrachten.

Het past niet in het doel van dit rapport om een synthese te maken van het archeologische belang en potentie van de stad. Toch is het belangrijk een klein overzicht te geven om de waarde van het plangebied te kunnen kaderen².

De stad is gesticht rond 15 v.C. Vermoedelijk ligt een militaire kampplaats aan de basis van de burgerlijke nederzetting. De stad groeit snel en in de 2de eeuw n.C. zijn onder andere een tempel en een basilica aanwezig. Rondom de stad ligt een 4,5 km lange stadsmuur en buiten de stad liggen graanmagazijnen. Het is deze 2de eeuwse stadsmuur die mogelijk ook in het plangebied aanwezig is. Een aquaduct verzekert de waterbevoorrading. Onder invloed van politieke en economische problemen betekent de 3de eeuw het einde van de hoogconjunctuur. Er wordt een tweede, kleinere stadsmuur gebouwd die de stad beter moet kunnen verdedigen. Deze muur ligt ver ten noorden van het plangebied. De 4de eeuw betekent het einde van het Romeinse Rijk door de invallen van de Germaanse Franken.

Archeologisch onderzoek heeft aangetoond dat de stadsmuur in het zuiden van de stad is gefundeerd op palen, bedekt met silexgruis. Daarop rusten blokken kalksteen, die op hun beurt de eigenlijke muur dragen³.

Ook toonde onderzoek aan dat in het zuidwesten van de stad de muur wordt omgeven door een dubbele gracht⁴.

3.4 *Mogelijke verstoringen*

De noordelijk helft van het plangebied, ter hoogte van het bestaande rusthuis, is ernstig verstoord door de bestaande gebouwen. Het is niet duidelijk of onder de bestratingen (parking, toegangsweg) nog archeologische waarden aanwezig kunnen zijn.

Bij aanvang van het onderzoek bleek dat de noordelijke helft van het plangebied, ter hoogte van het huidige rusthuis, beduidend hoger ligt dan de rest van het plangebied. Dit kan te maken hebben met recente ophogingen. Ook is het mogelijk dat de zuidelijke helft is afgegraven.

---

² Berckmans, s.d..

³ Berckmans, s.d., p. 47. Vanvinckenroye (W.), 1985, p. 50.

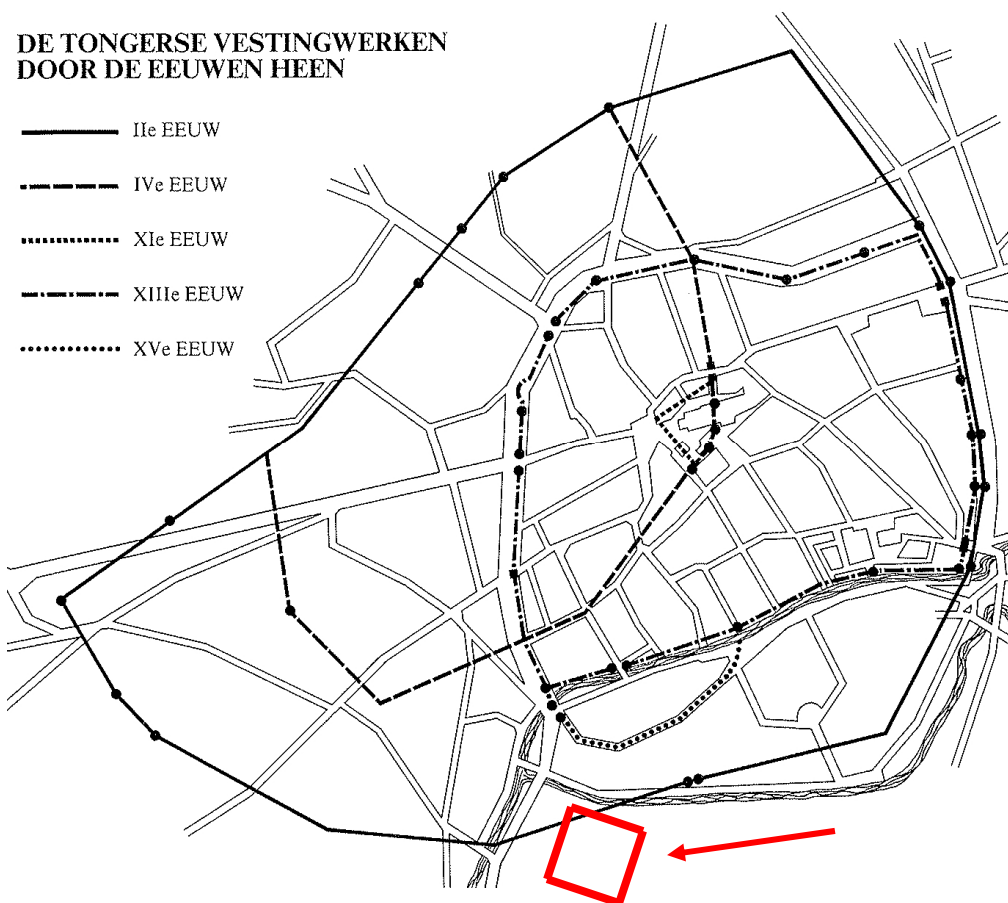
⁴ Vanvinckenroye (W.), 1985, p. 86.

3.5 Archeologische verwachting

Op basis van het beperkte bureauonderzoek is het mogelijk een archeologische verwachting op te stellen.

We verwachten dat het plangebied minstens vanaf de Romeinse tijd tot in de 20st eeuw een bijzonder nat gebied is geweest. We achten de kans op het aantreffen van archeologische sporen dan ook gering.

In het noorden van het plangebied is de archeologische verwachting bijzonder groot, omdat de 'natte' zone daar vermoedelijk naadloos aansluit op Romeinse versterkingen. Deze bestaan minimaal uit de 2de eeuwse stadsmuur. Mogelijk kunnen aan de buitenzijde van de stadsmuur ook versterkingen voorkomen, in de vorm van één of meerdere (spits)grachten.

Afbeelding 2: Plot van de vestingwerken op de huidige topografische ondergrond. In rood is het onderzoeksgebied aangeduid.

4 Archeologisch onderzoek

4.1 Methode

In totaal zijn zes sleuven aangelegd, allen min of meer noord-zuid gericht. Deze richting is aangehouden omdat de sleuven op deze manier haaks op de richting van Romeinse stadsmuur en de bedding van de Jeker liggen.

Onder begeleiding van twee archeologen heeft een kraan met gladde bak de bouwvoor verwijderd. Er is een leesbaar vlak aangelegd op het archeologisch relevante niveau. Het vlak is waar nodig opgeschaafd. De werkputten en sporen zijn gedocumenteerd door middel van beschrijvingen en foto's. De werkputten en sporen zijn ingemeten door middel van een total station. Ook de profielen zijn gedocumenteerd door middel van beschrijvingen en foto's.

Na afloop van het onderzoek zijn de putten door de kraan gedicht en aangereden.

4.2 Sporen en structuren

Onder de gemiddeld 30 cm dikke lemige bouwvoor liggen twee ophogingspakketten (zie afbeelding 3). Zowel in het noorden als het zuiden van het plangebied is in de 20ste eeuw bouwpuin opgebracht. In het noorden van het plangebied is dit pakket recent opgebracht materiaal soms anderhalve meter dik. In het zuiden van het plangebied is dit pakket gemiddeld slechts een halve meter dik. Onder het recente 20ste eeuwse ophogingspakket vinden we in het hele plangebied een gemiddeld 30 cm dik pakket vermoedelijk 17de of 18de eeuwse ophogingsmateriaal terug. Het pakket is zwart, humeus en bevat sporadisch dateerbare vondsten.

De beide ophogingspakketten dekken een gelaagd pakket alluviale afzettingen af. Dit pakket is ongeveer 30 cm dik. Onder het pakket is de ongestoorde löss-bodem aangetroffen.

In de ongestoorde bodem zijn geen archeologische sporen aangetroffen.

4.3 Vondsten

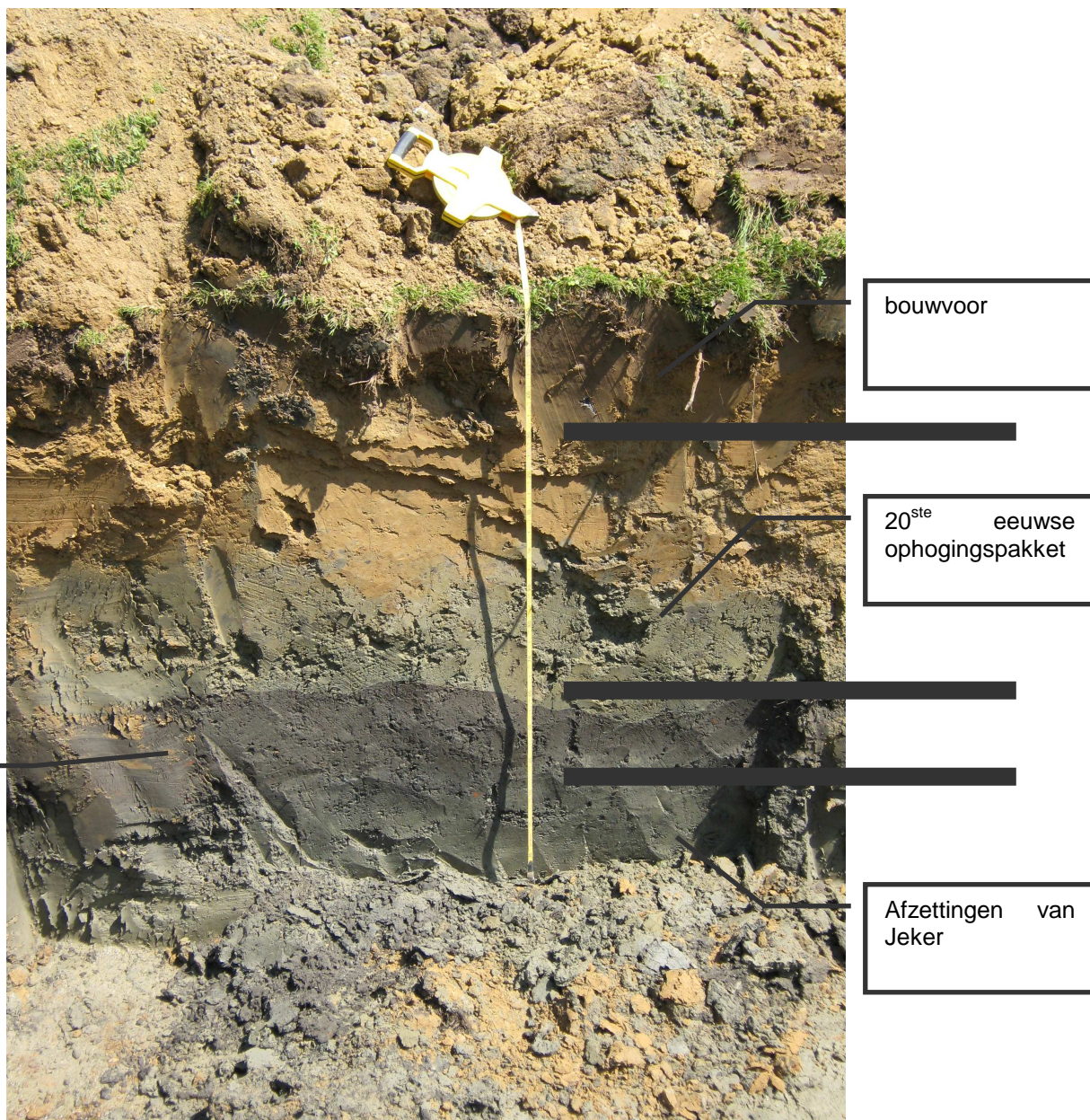
Tijdens het onderzoek zijn geen archeologische sporen aangetroffen. Wel zijn een tiental vondsten verzameld bij de aanleg van de vlakken. Deze vondsten komen stevast uit het ophogingspakket bovenop de afzettingen van de Jeker.

De vondsten bestaan uit enkele scherven steengoed en roodbakkerd aardewerk, twee loden kogels, en wat brokjes silex. Op basis van dit complex vermoeden we dat dit ophogingspakket is opgebracht in de 17de of 18de eeuw.

Hoewel het pakket humeus is en vermoedelijk stadsafval bevat, is bemonstering weinig zinvol. De precieze herkomst is namelijk niet bekend.

4.4 Interpretatie

Het onderzoek bevestigde de bodemkundige, landschappelijke en historische informatie uit het beperkte bureauonderzoek. Het plangebied is zeker sinds de Romeinse tijd tot in de 20ste eeuw een nat terrein geweest, waar menselijke ingrepen zoals bewoning bijna onmogelijk waren. Bovenop de ongestoorde zandige löss-bodem heeft de Jeker lemige en kleiige sedimenten afgezet. In een poging om het gebied te ontginnen is het terrein in de 17de of 18de eeuw opgehoogd door middel van stadsafval. Bij de bouw van het rusthuis in de tweede helft van de 20ste eeuw is met name het noordelijke deel van het plangebied nog eens extra opgehoogd, vermoedelijk om wateroverlast te vermijden.

Afbeelding 3: profiel in werkput 1

5   **Synthese en advies**

5.1   **Synthese**

In het plangebied zijn geen waardevolle archeologische sporen aangetroffen.

Het onderzoek toonde aan dat in deze zone ten zuiden van de stad in de 17de of 18de eeuw een beperkte ophoging heeft plaatsgevonden, vermoedelijk in een poging de gronden te ontginnen.

Hoewel het onderzoek niet de naar verwachting meest waardevolle zone in het noorden van het plangebied heeft aangesneden, is toch een goed beeld verkregen van het terrein vanaf de Romeinse tijd. We kunnen ons de vraag stellen hoe de versterkingen in dit deel van Tongeren er hebben uitgezien? Was er nood aan één of meerdere grachten parallel aan de stadmuur?

Eventuele archeologische resten (stadsmuur, grachten,...) zijn naar verwachting goed bewaard onder de ophogingspakketten die in de Late Middeleeuwen of Nieuwe Tijd en 20ste eeuw zijn opgebracht.

5.2   **Advies**

We bevelen dat het plangebied wordt vrijgegeven voor verder archeologisch onderzoek. Indien in het noorden van het plangebied (gearceerde zone) grondwerken gebeuren die dieper gaan dan 40 cm onder het huidige maaiveld, bevelen we aan dat deze werken archeologisch begeleid worden.

Los van een eventuele begeleiding kan het nuttig zijn om boringen te plaatsen in de noordelijke zone van het plangebied. Deze boringen kunnen aanwijzingen geven voor de eventuele aanwezigheid van versterkingen en/of muren. Indien de opdrachtgever deze resten niet verstoort hoeft hij niet in te staan voor de financiële lasten.

Bibliografie

Bartels (red.), 1999. Steden in scherven. Zwolle, Amersfoort.

Berckmans (Frits.), s.d. Romeins Tongeren binnen de wallen. S.l.

Gysels (H.), 1993. De landschappen van Vlaanderen en zuidelijk Nederland. Leuven.

Helsen (Johan), e.a. (red.), 1988. 2000 jaar Tongeren. Hasselt.

Thoen (Hugo) 1999. De Romeinen in onze gewesten. In: Art (J.) (red.). Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente? Gent.

Vanvinckenroye (W.), 1985. Tongeren, Romeinse stad. Tielt.

Bijlage:

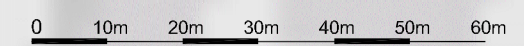
kaart plangebied met aanduiding van de sleuven

Sleuven en sporen kaart

Kaart 1

verklaring

- projectgrens
- proefsleuven
- archeologische begeleiding

schaal 1:1000
formaat A3
datum 26-06-2008
doc.nr. mec/1278215001.dwg

